

УДК 2:14(091)(477) «18/19»

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РЕЛІГІЇ ЯК ПРЕДМЕТУ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ У ТВОРЧОСТІ МИСЛИТЕЛІВ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Рабаданова Л.В.

Розкрито процес диференціації феномену релігії в творчості мислителів КДА як предмету наукового аналізу. Проаналізовано погляди православних мислителів на релігію, її визначення, генезу, взаємозв'язок з іншими формами світогляду та проявами культури.

Ключові слова: *релігія, походження релігії, функції релігії, структура релігії, мислителі Київської духовної академії*

Феномен релігії в творчості мислителів Київської духовної академії (далі – КДА) поступово виокремлюється в предмет спеціалізованого наукового аналізу. Це відбувається через розгляд київськими академістами поглядів дослідників релігії, її визначення, генезу, взаємозв'язок з іншими формами світогляду та проявами культури. При цьому православні філософи застосовують методи, що дозволяють їх світоглядні пошуки співвідносити зі становленням наукового підходу до релігії. Серед них імпліцитно віднаходимо історичний підхід, об'єктивізм (через наближення до феноменологічного опису), зачатки порівняння та узагальнення через створення типологій.

Аналіз останніх наукових студій за обраною темою дозволяє зауважити, що творчість мислителів КДА поставала предметом розгляду у різноманітних аспектах: історико-філософському (Г. Апанасенко, Ю. Кравченко, Н. Мозгова, Л. Пастушенко, М. Ткачук, І. Фицик), антропологічному (О. Сарапін), педагогічному (С. Кузьміна, А. Нестреляй, Н. Шип, І. Юрас), етичному (І. Кондратьєва, М. Лук, В. Нападиста) та етико-правовому (Г. Чередніченко).

Втім, залишається не розкритою та частина дослідження, яка стосується виокремлення релігії як предмету наукового аналізу в межах київської духовно-академічної традиції. Тобто, розгляд розвідок мислителів, які стосуються релігії, з проявом раціональних поглядів і застосування методології, що наближає дослідження мислителів КДА до зародків релігієзнавчого мислення.

Зрештою, представлена розвідка має на меті аналіз диференціації феномену релігії як предмету релігієзнавства у творчості представників КДА, які не виступають із безпосереднім науковим підходом, але наближаються до нього за рахунок методології, яку використовують. Таким чином, їх богословські розвідки мають значення для генезису вітчизняного релігієзнавства, оскільки представляють дослідження, котрі систематично описують релігію і явища пов'язані з нею.

Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

Дослідити напрацювання мислителів КДА другої половини XIX - поч. XX ст., які стосуються походження релігії та опосередковано торкаються функціональної і структурної проблематики релігії;

Розкрити питання, що стосуються диференціації релігії як предмету автономного наукового знання.

Розглядаючи проблематику виокремлення досліджень релігії в предмет спеціалізованого наукового знання, відмітимо публікацію П. Ліницького, в якій київський мислитель розглядає відому працю Е. Тайлора «Примітивна культура: дослідження розвитку міфології, філософії, релігії, мови, мистецтва й звичаїв». П. Ліницький починає аналіз пояснення точки зору Е. Тайлора на вихідний пункт виникнення культурного життя людини. Потім П. Ліницький переходить до етичної проблематики – і зазначає, що стосовно первісної моралі згоден із Е. Тайлором, що не заперечуючи «...поганого, знаходить і багато такого, що може служити навіть прикладом для хибно-цивілізованих народів» [1, с. 149].

Від етичної проблематики філософ виходить на розвиток вміння рахувати та питання мови, а далі розглядається виникнення та розвиток міфології. П. Ліницький відмічає, що для Е. Тайлора міфологія виникає разом з іншими формами культури і розвивається за певними законами – спочатку виникає первісний натур-міф, що має основою предмети, явища та сили природи, згодом їх наділяють антропоморфічними рисами, настає «героїчний період», коли виникають особисті божества. П. Ліницький зазначає, що таким чином у розумінні Е. Тайлора відбувається остання фаза первісної міфології і початок міфології культурних народів.

П. Ліницький підходить до поглядів Е. Тайлора на генезу релігії, відмічаючи, що для англійського вченого ключовим поняттям в даному контексті виступає – анімізм, тобто, віра в існування душі як особливої незалежної від тіла субстанції, оскільки виявляється «...ланкою між диким фетишизмом і цивілізованим християнством» [1, с. 149]. Зауважимо, що звертаючись до розбору поглядів Е. Тайлора, П. Ліницький констатує, що обряди і релігії англійський вчений розглядає з етнографічної точки зору, проте їх дослідження має все більше значення для наукового підходу до релігії, вважає П. Ліницький. Київський мислитель зазначає, що знання про різноманітні релігійні течії - від первісних до сучасних - неодмінне

для вивчення релігії, як специфічного культурного явища, адже являє собою важливий матеріал, який дозволяє не надавати оцінку значенню релігії, а головним чином звертати увагу на закони і ступені її розвитку. Звичайно, для П. Ліницького науковий підхід до вивчення релігії входить до кола богословських наук, проте його виокремлення, а також розгляд релігії як диференційованого феномену, виразно виступає в творчому доробку київського мислителя.

Г. Малеванський також аналізує ряд праць, що репрезентують аналіз релігії як особливого предмету розгляду. Так, мислитель звертається до роботи німецького дослідника К. Вернера «Релігії та культури дохристиянського язичництва». Г. Малеванський відмічає, що К. Вернер починає працю з розгорнутого огляду вже існуючих джерел з даної тематики та визначення методології своєї розвідки, до якої відносить три провідних методи – емпірико-історичний (зібрання та об'єднання історичного матеріалу), ідеальний (коли різноманітні релігійні течії досліджуються під критерієм християнства) та історико-філософський метод, що передбачає поєднання прагматизму емпіричного методу та його звернення до філософського розгляду кожного окремого виду релігійності у зв'язку з усіма іншими.

Працю К. Вернера Г. Малеванський розглядає як систематичний виклад відомих фактів історії давніх релігій і зауважує про завершення праці важливою ідеєю, що «...завдання філософського огляду релігійної сфери людського життя не зовсім ще виконана в його історії релігії і тому він припускає цю історію завершити філософією релігії» [2, с. 167]. Таким чином, духовно-академічний мислитель позначає необхідність теоретичного узагальнення знань про релігію.

Г. Малеванський розглядає також твори дослідників буддизму – Г. Алабастера та С. Біля. В критико-бібліографічному аналізі праці Г. Алабастера «Колесо Закону», мислитель зауважує, що її наукова цінність обґрунтована передусім тим, що вона написана одним із сіамських буддистів, а від народів, що порівняно недавно прийняли буддизм можливо дізнатись новітні форми догматики релігії та її обрядів. Г. Малеванський пише про те, що зазначена праця присвячена релігійним поглядам буддистів та життєпису Будди і загалом оцінює твір як такий, з яким варто ознайомитись для розуміння змін у віруваннях новітніх буддистів.

Водночас, наступна праця, яку розглядає Г. Малеванський – «Катена буддійських Писань, з китайської» С. Біля, визначається ним як більш серйозне наукове дослідження, що представляє внутрішню історію буддизму згідно китайських джерел. Г. Малеванський відмічає, що робота С. Біля є апологією буддизму стосовно християнства, проте зазначає її цінність у вивченні історії введення та розвитку буддизму в Китаї.

Для мислителя релігія виступає предметом диференційованого аналізу, для вивчення якого необхідно прослідкувати історичний та філософський (теоретичний) аспекти. Приміром, Г. Малеванський зазначає, що С. Біль, розглядаючи буддизм,

поділяє його на три періоди: початковий, схоластичний та містичний, і зазначає, що для переходу між фазами необхідним було здійснення релігійної рефлексії, а через неї виникнення філософського підходу до релігії.

Позначимо, що аналіз праць різних дослідників релігії Г. Малеванським представляють не лише його професійну відкритість, але й являють його погляди на феномен релігії та аспекти його дослідження, що мають значення для мислителя. В цьому контексті Г. Малеванський проводить думку, що дослідження релігії має відбуватись від історії окремих релігійних систем до філософського аналізу релігійності, релігійної свідомості.

В світлі розгляду питання диференціації релігії, як предмету спеціалізованого наукового аналізу, відмітимо дослідження Ф. Орнатського «Виклад і критичний розбір погляду М. Мюллера на релігію, її походження і розвиток», оскільки в ньому розкрито погляди М. Мюллера – основоположника порівняльного релігієзнавства і міфології, одного з класиків світового релігієзнавства, вченого, що ввів поняття «наука про релігію» і сформулював її головні методологічні принципи.

Ф. Орнатський звертається до самого поняття «релігія», і констатує, що для М. Мюллера релігія є не вигаданим чи винайденим, а психологічно необхідним явищем, що існує на протязі всієї історії людства, при цьому постійно видозмінюється і розвивається. Сутність релігії – складне питання, що може мати багато варіантів вирішення. Одним з варіантів є етимологічний, тобто через пояснення слова «religio», найвідоміші варіанти Цицерона («re-legere» – вшанування і благоговійний страх) та Лактанція («religare» – союз людини з Богом), проте М. Мюллер переконаний, що поняття «релігія» з розвитком релігійної свідомості, відступало від первісного значення його нині не можливо врахувати всі визначення, які були адекватні на різних етапах розвитку людства, а також не можливо сказати, яке поняття релігії буде використовуватись в майбутньому, пише Ф. Орнатський.

Розбираючи філософські спроби визначити релігію (Кант, Шлеєрмахер, Гегель, Конт, Фейєрбах), М. Мюллер показує, що зрештою релігію не можна визначити через її внутрішню природу, яка постійно розвивається і порівнює її в цьому сенсі з цивілізацією, мораллю чи свободою. Ф. Орнатський не може в повній мірі погодитись із М. Мюллером, оскільки йому етимологічний підхід Лактанція ближче, ніж Цицерона. Щодо філософських визначень релігії київський вчений віднаходить поряд з їх відмінністю і деякі схожості і тому зауважує, що «в них немає і такої різкої протилежності, яка б доходила, як думає Мюллер, до зробленого заперечення одним визначенням того, що іншим стверджується і навпаки» [3, с. 11].

Наступним питанням, яке розбирає Ф. Орнатський у творчості М. Мюллера, є походження релігії. Київський мислитель відмічає, що цю проблему М. Мюллер починає з зазначення, що предмети релігійної свідомості мають специфічну ознаку, що відрізняє їх від інших предметів. Ця ознака в тому, що предмети релігійної

свідомості підносяться над сферою скінченого і виражаються в понятті «безкінечне», оскільки терміни невидиме, надчуттєве, супернатуральне, божественне і абсолютне – недостатньо широкі, на думку М. Мюллера.

М. Мюллер заперечує походження релігії, як через зовнішнє одкровення, так і через внутрішнє, тобто початково існуючий у людини, на відміну від всіх інших живих істот, релігійний інстинкт. Перше спростовується тим, що варто лише перевести поняття зовнішнього одкровення на мову фетишизму і стає зрозуміло, що це не допомагає у розборі історичних причин походження і розвитку релігій. Щодо внутрішнього одкровення, то воно заперечується, оскільки таким чином можна було б мовним інстинктом пояснити появу мови, а математичним – вміння рахувати, вважає М. Мюллер. Ф. Орнатський пише про те, що, на думку М. Мюллера, релігія постає як відчуття скінченого, що виникає при сприйманні безкінечного, як феноменальне в нефеноменальному.

Праця Ф. Орнатського завершується питанням, наскільки його погляди співпадають із думками М. Мюллера. Мислитель зазначає, що це буде висловлено в подальших публікаціях на задану тематику, проте продовження статті не було здійснено. Тим не менш, у зазначеній праці Ф. Орнатський аналізує релігію з наукової точки зору.

Зауважимо і про критико-бібліографічну статтю Ф. Орнатського, яка стосується праці професора університету святого Ендрю в Шотландії А. Мензіса «Історія релігій. Нарис первісних вірувань і характеру великих релігійних систем». Ф. Орнатський не зовсім згодний з судженнями, що виражає А. Мензіс у своєму дослідженні, проте аналізує погляди на релігію як явище, що постає предметом окремого дослідження в історичному і, частково, теоретичному аспектах.

Перш за все, Ф. Орнатський відмічає, що обрана для аналізу праця ґрунтується на теорії еволюції, тобто, що все життя людства почалось із найнижчих форм і поступово шляхом довготривалого розвитку дійшло до сучасної форми. Ф. Орнатський пише, що така ідея, для А. Мензіса, відповідно розповсюджується і на релігію, яка нерозривно пов'язана з цивілізацією і в своєму розвитку пішла тим же шляхом – від недосконалого та грубого стану до високодуховних форм. Тобто, теорія А. Мензіса, з точки зору Ф. Орнатського, виглядає так: із самого початку релігія була племінною, і її сутність складало поклоніння предметам природи і духам. Наступною стадією виступала віра в чаклунство, а згодом, коли окремі племена почали групуватись в окремі нації з державним способом життя, релігія прийняла більш високу форму. З'явилися «вищі боги» серед ряду інших богів, що згодом стали національними. На цьому ступені розвитку і виникають релігійні системи, священні тексти, що поступово набирають авторитетності, та становлення жрецтва як окремого високоповажного класу з особистою святістю, а жертвоприношення як особливого таїнства.

Але і національні релігії були лише зародком перемін, зазначає Ф. Орнатський про хід думок виражений у проаналізованій праці, адже вони ґрунтувались на зовнішньо-механічному виконанні обрядів і, як наслідок, мало уваги приділялось особистій релігійності, що і породило наступну – особисту стадію релігії, яка одночасно виступила і як стадія універсальна, принаймні частково, оскільки те, що приводить окремих людей до потреби особистого вдосконалення, може стати необхідним під впливом таких людей (реформаторів релігії) і всім іншим.

Проте як зародження національної релігії не знищило племінних культів, так і особиста стадія починає існувати поряд із національною. На думку А. Мензіса, іудаїзм пройшов таку ж еволюцію, але став першою релігією, що дійшла до монотеїзму, причому не філософськими роздумами, а моральним шляхом, пише Ф. Орнатський. Християнство позначено А. Мензісом як завершальна стадія розвитку релігії, що внесла такі нові риси – співвідношення Бога і людей, свободу людини і особистість засновника християнства – Ісуса Христа, як такого, що своє вчення виразив через своє життя.

Виражаючи свої погляди на релігію, Ф. Орнатський, як православний мислитель, не погоджується зі ставленням до монотеїзму загалом, та християнства, зокрема, як до ще однієї стадії розвитку релігії, нехай і найвищої на даний момент. А також як вчений-дослідник релігії вважає, що думки, які представлені А. Мензісом в «Історії релігії», недостатньо аргументовані і використовуються автором лише як механічне переведення теорії еволюції з фізичного світу на світ духовно-моральний. Ф. Орнатський не заперечує значні заслуги еволюціонізму в справі аналізу релігії, проте, не можна підводити все під одну теорію, не зважаючи на факти, вважає мислитель.

Крім еволюції релігійних форм Ф. Орнатський вважає необхідним звернути на такий фактор впливу, як: свобода волі людини, яка дозволяє побачити в історії людства не лише перехід від нижчих релігійних форм до вищих, але й навпаки, коли давні релігії (єгипетська, індуська, іранська) переживали періоди розквіту, а потім занепадали або приймали інші форми.

Ф. Орнатський не схильний погоджуватись, що релігії прийшли від політеїзму до монотеїзму, позаяк багато з них пройшли протилежний шлях. Мислитель, аргументуючи цю думку, посилається на погляди французького вченого-єгиптолога Г. Масперо, а зазначаючи про індуїзм, Ф. Орнатський спирається на переконання М. Мюллера, який зауважував, що в Ведах, незважаючи на зазначення імен багатьох богів, згадки про єдиного і безкічного Бога. Теж саме Ф. Орнатський засвідчує і в релігії давніх персів, чи іранців, які першопочатково вірили в єдиного Бога Агурумазду, про що зазначено в їх священній книзі Авесті.

Ф. Орнатський починає розглядати релігію з точки зору різних вчених та теорій, що свідчить про його ставлення до предмету аналізу як до такого, якому варто

приділяти увагу в окремому дослідженні. Недарма, у мислителя навіть присутня праця під назвою «Чи можливе наукове заняття релігією?». Звичайно, Ф. Орнатський в ній звертається до ідеї наукового аналізу релігії як до думки, чи можливо богослов'я як наука. Проте, зазначає, що вирішення питання можливості наукового підходу до релігії було б корисним не лише богослов'ю, але є в інтересах істини загалом.

Ф. Орнатський зауважує, що це питання достатньо широке, тому аналіз здійснюється ним лише відносно заперечень наукового заняття релігією, і головним чином мислитель звертається до поглядів відомого англійського мислителя Г. Спенсера. Оскільки, Ф. Орнатський зазначає, що для Г. Спенсера сфера релігії – це невідоме, Безкінечне і Абсолютне і «ставлення, яке можливо і єдино можливо до нього зі сторони людини, є просто лише почуття страху, благоговіння і смиренності, - і це відмічає Спенсер,- складає сутність всіх релігій» [4, с. 227]. Київський мислитель не погоджується з тим, що людське пізнання обмежене феноменальним буттям, оскільки, вважає, що тоді не може існувати ні богослов'я, ні філософія, ні наукове заняття предметами релігії.

Однак і заперечення цієї думки через розуміння, що предмети релігії імпліцитно містяться у вірі і, що шляхом рефлексії можливо зробити їх опис та, систематизуючи його, створити науковий підхід, для Ф. Орнатського не життєздатні, оскільки рефлексивно розкриття та опис змісту релігійних станів має «підґрунтя суб'єктивізму та індивідуалізму, якими відрізняються взагалі стани почуттів» [98, с. 228]. Тоді як знання чи наука мають справу з об'єктивною істиною, а наука про релігію без об'єктивності перетворюється на своєрідну поезію, або взагалі ілюзію, вважає Ф. Орнатський.

Сам мислитель звертається до іншого роду аргументації – він говорить про те, що мислення людини хоча і є актом розрізнення, проте логічно розділяти речі і відділяти їх одна від одної без жодного співвідношення – різні речі, тому Безкінечне (з яким для православного мислителя асоціюється релігія) і конечно людиною відрізняються, але не без взаємозв'язку, і приходять до визначення – «релігія не є лише яка б то не було система вчення чи звід істин природного та надприродного одкровення; вона є разом факт психологічний, так як і історичний» [4, с. 243].

Оскільки релігія – факт психологічний, до неї може бути застосовано і психологічні способи вивчення, тобто самоспостереження та спостереження за іншими людьми, а оскільки – історичний, то можна використовувати історичний підхід, констатує Ф. Орнатський і поряд з цим зауважує важливість вивчення історії релігії та історії церкви. Ф. Орнатський вважає, що з різноманітних сторін «релігія може вивчатись і досліджуватись, науково настільки, наскільки має науковий характер вивчення і дослідження взагалі психологічних і історичних фактів» [4, с. 243].

Отже, релігія постає у дослідженнях мислителів КДА як специфічне культурне явище, що знаходиться у тісному зв'язку з іншими проявами культури: мораллю, мистецтвом, наукою, що виявляється у критичному розборі поглядів відомих вчених, філософів та дослідників релігії. Загалом, дефініції релігії мислителями КДА експліковані крізь розгляд генезису релігійної свідомості та релігійності, виведення загальних моментів, що характеризують релігію через розгляд окремих релігійних традицій, а також через розбір релігійних почуттів та явищ.

Представники КДА другої половини ХІХ – початку ХХ століття відводять значну роль не лише традиційному розумінню релігії як одкровення, але й приділяють увагу соціокультурним та психологічним чинникам її виникнення. Приміром, Ф. Орнатський, розглядаючи релігію як союз людини з Богом, розуміє її водночас як процес, що знаходиться під впливом соціокультурних факторів. В залежності від розвитку суспільної моралі розквітали, занепадали або приймали інші форми певні релігійні утворення, тому мислитель не визнає еволюційного підходу до історії релігії і вважає, що виникнення і розвиток релігій були нерівномірним процесом.

Функції релігії в суспільстві у мислителів КДА не виділяються окремо, однак диференціація релігії як окремого предмету розгляду в творчості речників КДА другої половини ХІХ – початку ХХ століття спонукає до її розуміння як психологічного та історичного феномену, що можна розглядати за допомогою філософських методів в межах богословської науки, і в якому «увага зосереджується на антропологічному, гносеологічному та аксіологічному аспектах її аналізу» [5, с. 27].

Так, аксіологічну площину розгляду релігії можливо співвіднести зі світоглядною функцією, особливість якої полягає у виробленні сукупності цінностей, норм, установок. Приміром Г. Малеванський відзначає, що для глибокого дослідження релігії необхідно звертатись до філософської рефлексії над нею, тоді як історія релігії постає лише як передумова розуміння філософського осмислення. Розуміння ж релігії, як зокрема психологічного факту (скажімо, як у Ф. Орнатського), дозволяє говорити про її компенсаційну (подолання залежності від об'єктивних умов існування) та терапевтичну (зняття страху, тривоги) функції.

На основі аналізу публікацій мислителів КДА другої половини ХІХ – початку ХХ ст. можливо розкрити їх творчість як імпліцитні витоки релігієзнавчої думки в Україні в богословських та історико-філософських працях.

Таким чином, було досліджено диференціацію релігії як предмету наукового розгляду в межах поглядів мислителів КДА другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Цей процес є проявом поступового переходу до раціонального аналізу релігії, її походження, та опосередковано – структури і функцій. Фахова відкритість та

становлення релігієзнавчої проблематики київських академістів дозволяє говорити про їх значення в контексті відтворення цілісної лінії вітчизняного релігієзнавства.

Список літератури

1. Линицкий П. Критико-библиографические заметки. Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art and custom by Edward Taylor. 2 vol. 1871 / П. Линицкий // Труды КДА. – 1872. – Т.1. – с. 148-151.
2. Малеванский Г. Критико-библиографические заметки. Die Religionen und Culte des vorchristlichen Heidenthums. Ein Beitrag zur Geschichte und Philosophie der Religionen» v. Dr. Karl Werner. 1871; The Wheel of law». Buddhism illustrated from Siamese sources by H. Alabaster. 1871; A catena of Buddhist scriptures, from the Chinese» By Samuel Beal. 1871 / Г. Малеванский // Труды КДА. – 1872. – Т. 2. – С. 163-171.
3. Орнатский Ф. Изложение и критический разбор взгляда Макса Мюллера на религию, ее происхождение и развитие / Ф. Орнатский // Труды Киевской Духовной Академии. – 1887. – № 1. – с. 3-26; № 4. – с. 505-522.
4. Орнатский Ф. Возможно ли научное занятие религией (Речь, произнесенная на годичном акте Киевской духовной Академии 26 сентября 1888 года) / Ф. Орнатский // Труды Киевской Духовной Академии. – 1888. – №12. – с. 223-247.
5. Арістова А.В. Проблеми філософії релігії у творчості П.Д. Юркевича : Дис. на здобуття наукового ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.06 «Теорія і історія релігії, вільномумства та атеїзму» / Арістова Алла Вадимівна. — Київ, 1994. — 137с.

Рабданова Л.В. Дифференциация религии как предмета научного анализа в творчестве мыслителей Киевской духовной академии второй половины XIX – начала XX века // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2011. – Т.24 (63). – № 1-2. – С.

Раскрыт процесс дифференциации феномена религии в творчестве мыслителей КДА как предмета научного анализа. Проанализированы взгляды православных мыслителей на религию, ее определения, генезис, взаимосвязь с другими формами мировоззрения и проявлениями культуры.

Ключевые слова: религия, происхождение религии, функции религии, структура религии, мыслители Киевской духовной академии.

Rabadanova L.V. Differentiation of religion as a subject of scientific analysis in the works of thinkers of the Kiev Theological Academy of second half of XIX-early XX century // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2012. – Vol. 24 (65). – № 1-2. – P.

The process of differentiation of the phenomenon of religion in works of thinkers of the Kiev Theological Academy is revealed as a subject of scientific analysis. Ideas of orthodox thinkers on religion, its determination, the genesis, the relationship with other forms and manifestations of the world culture are analyzed.

Key words: religion, the origins of religion, functions of religion, the structure of religion, thinkers of the Kiev Theological Academy.